

ANATOMIJA JEDNE VELIKAŠKE PORODICE: RAUCHOVI

Iskra Iveljić. *Filozofski fakultet, FF-press, Zagreb 2014, 312 stranica.*

Hrvatska je historiografija deficitarna monografskim priložima o plemstvu i vlasteli u XIX. i XX. stoljeću. U *Uvodu* prvoga dijela knjige (*Rodoslovlje kao sudbina. Studija o Rauchovima*) autorica razlog nalazi u društvenim i političkim prijelomnicama 1918., odnosno 1945., poslije kojih se proučavanje plemstva držalo anakronim pa i nepoćudnim te je interpretacija njegove uloge nerijetko bila negativna (čemu se najbolji dio hrvatske historiografije uspio oduprijeti već 1960-ih i 1970-ih). U novim političkim okolnostima nakon 1990. u Hrvatskoj su se međutim mnogi oblici plemićke djelatnosti često olako karakterizirali kao nacionalni, no ne i za Rauchove, koje autorica ističe kao primjer svojevrsne *damnatio familiae* jer su zbog političkih stavova dvaju banova Levina i Pavla već do 1918. bili izloženi negativnoj recepciji, što je nakon raspada Monarhije samo učvršćeno. Napominje da je historiografska ocjena djelovanja i jednoga i drugoga bana s razlogom negativna i ne ostavlja mjesta reinterpretaciji njihova političkoga djelovanja pa je u ovoj studiji manjim dijelom usredotočena na politiku, a većim želi predočiti socijalno-kulturnu povijest same obitelji i inkorporirati je u vertikalnu hrvatske povijesti do suvremenosti.

Poglavlje *Rodoslovlje kao sudbina* predstavlja muške članove obitelji. Rauchovi su njemačkoga, saskoga, podrijetla, a na početku XVI. stoljeća dolaze u Erdelj (Sedmogradsku), gdje 1557. stječu ugarski plemićki naslov s predikatom »de Nyék« (prema posjedu). Dio obitelji naseljava se u Hrvatskoj još prije sredine XVII. stoljeća, prvi se spominje Daniel Rauch de Nyék. Već su njegovi unuci obavljali visoke dužnosti. Sigismund (umro 1732) je tako zagrebački podžupan, kapetan banderija te županije, a njegov brat Adam Daniel zagrebački i križevački župan i podban. To je bio i njegov sin Ivan (umro 1762), također i predsjednik Sudbenoga stola i od 1744. savjetnik Ugarske dvorske kancelarije. Obitelj se u velikaški sloj uzdiže za njegova sina Pavla (1726–1815), kojem je 1763. podijeljen ugarski barunat. Ivan, Pavao i sin mu Daniel II. (1778–1831) dodatno šire obiteljske posjede. Danielovi sinovi Đuro (1816–1897) i Levin (1819–1890) istaknuli su se kao ključne ličnosti Horvatsko-vugerske stranke te je Levin 1867–71. bio banski namjesnik odnosno ban. Njegov stariji sin Geza (1852–1923) nije se angažirao u politici, a ni u gospodarenju imanjem nije bio osobito uspješan. Njegova druga žena i sin joj Ivan Alpi (stradao na povlačenju iz Hrvatske 1945), kojeg je Geza posvojio, prodali su naslijeđenu imovinu. Mlađi Levinov sin Pavao (1865–

1933) uspješniji je bio kao martijanečki vlastelin nego kao ban od 1908. do 1910. S njegovim sinom Pavlom (1899–?1918), koji je za Prvoga svjetskoga rata napustio studij gospodarstva i preselio se na Samou, gdje je navodno imao farmu šećerne trske, ugasila se muška loza Rauchovih.

Po ženskoj lozi obitelji, koju autorica kronološki obrađuje u istoimenom poglavlju, potomci Rauchovih nastavili su živjeti u Hrvatskoj do 1945., poslije čega odlaze u inozemstvo, gdje i danas žive njihovi potomci. Autorica se opširnije osvrnula na Levinovu suprugu Antoniju Sermage (1824–1913) i njezine kćeri te kćer bana Pavla, Elizabetu Vučetić (1891–1977). Zaključuje da je za položaj plemkinja bila naročito bitna matrimonijalna strategija jer se plemićke i osobito velikaške obitelji mogu vizualizirati kao dio gusto isprepletene mreže povezane rodbinskim odnosima koji se operacionaliziraju na različitim područjima. Rauchovi su do sredine XIX. stoljeća obiteljski najčvršće povezani s Vojkovićima i Škrlecima. Do početka XX. stoljeća biraju bračne partnere u skladu s vlastitim velikaškim statusom. Dio novih članova obitelji potjecao je doduše iz novoga plemstva, dio su činili pripadnici stranoga i domaćega plemstva pa se od obitelji s kojima su se Rauchovi orodili ističu Sermage i Jelačići. Kćeri Rauch poštovale su tradicionalnu matrimonijalnu strategiju, što se mijenja tek u drugoj generaciji u XX. stoljeću. Muški članovi roda iz dviju zadnjih generacija oženili su se međutim ženama neprikladna podrijetla, odnosno ispod svojega socijalnoga statusa. Žene iz obitelji pokazale su se mahom kao dobre gospodarice koje su uspijevale očuvati i svojim imetkom pojačati ekonomsku bazu obitelji.

Sukladno svojem istraživačkom interesu autorica se u poglavlju *Pro rege et patria. Rauchovi u politici* koncentrirala na razdoblje druge polovice XIX. i početak XX. stoljeća, kad djeluju i dva bana Raucha. Pritom daje i širi osvrt na političke prilike u Hrvatskoj i Monarhiji. Opširnija je i u ocrtavanju djelovanja Ivana Raucha, s kojim započinje intenzivan politički i socijalni uspon Rauchovih. On je jedan od najmoćnijih ljudi u Hrvatskoj sredinom XVIII. stoljeća, po Baltazaru Krčeliću jedan od »bogova Hrvatske«. Pritužbe zbog njegovih nečasnih postupaka prilikom gušenja seljačke bune 1755. godine Beč je iskoristio kao priliku da obuzda otpor hrvatskih staleža centralizaciji i 1756. uspostavi novi hrvatski županijski sustav, a Ivan je ostao bez titule podbana te bez obećanoga mu barunata. Rauchovi su potom do početka 1840-ih sudionici, ne i kreatori, visoke politike u Hrvatskoj i dosljedno su promadarski orijentirani (što je i tradiralo njihovu ozloglašenost do suvremenosti). Na scenu tada stupa Levin, koji je 1841., sa starijom braćom, Aleksandrom (1814–?) i Đurom, jedan od utemeljitelja Horvatsko-vugerske stranke (madarona) i praktično njihov vođa od 1845. Nakon iskustva 1848–49., kad su pobjegli iz Hrvatske, među ostalim i zato što nisu odobrali neoapsolutistički režim, Đuro i Levin politički su pasivni do otvaranja Sabora 1861. godine. Obojica su dakako podupirala Narodno-ustavnu stranku, odnosno unioniste. Levin 1867. postaje banski namjesnik, sa zadatkom da se Hrvatsko-ugarska nagodba prihvati u Saboru, za što je u prosincu 1868. nagrađen

položajem bana. Iako je njegovo banovanje bilo represivno, nije uspijevaio kontrolirati situaciju u Hrvatskoj pa je afera s Lonjskim poljem iskorištena da ga se 1871. primora na odlazak s banske stolice. Njegove je ambicije naslijedio sin Pavao. U Saboru je djelovao od 1895., osobito se zauzimajući za unaprjeđenje gospodarstva. Zapažen je i prilično anakron način na koji je želio rješavati sukobe, naime izazivanjem na dvoboj. Za bana je postavljen u prosincu 1908. godine. Bio je to rezultat želje Beča da uoči planirane aneksije Bosne i Hercegovine skrši moć Koalicije, stvori hrvatski blok s osloncem na frankovce i stigmatizira Srbe kao antidinastički i izdajnički element. No montirani Veleizdajnički proces te Friedjungov proces delegitimirali su i bana i Monarhiju. U Hrvatskoj je nerijetko promatran kao produljena ruka mađarske vlade, iako upravo zbog njezine nekooperativnosti nije uspio ostvariti mnoge zamisli. Imao je ipak određenih uspjeha na gospodarskom planu i na području kulture. Nakon što je u početku veljače 1910. dobio otpusno pismo, političke prilike više mu nisu išle na ruku. Najočitije je to osjetio u studenom 1918., kad je Martijanec napao zeleni kadar, a on sam kao politički nepoćudan element bio neko vrijeme pritvoren u Zagrebu.

Politički uspon Rauchovih pratio je i njihov uspon na ekonomskom planu, što autorica detaljnije obrađuje u poglavlju *Gospodarska podloga*. Posjedi su im bili vrlo rascjepkani, osobito zagorska dobra, što je i inače bila značajka vlastelinstava u civilnoj Hrvatskoj. Značajnije šire posjed potkraj XVII. i na početku XVIII. stoljeća, za Adama Daniela (on je stekao Lužnicu koja će biti ključno imanje i sjedište glave roda do 1925), a njegov unuk Daniel II. posjedima, među ostalim, pridodaje i Martijanec, drugo ključno imanje obitelji. Posjedi Rauchovih na vrhuncu su za Levina, iako se obitelj već tada suočavala s posljedicama ukidanja feudalnih odnosa i dugotrajne agrarne krize u Europi (1873–95), što ih je pak dovelo do zaduženosti. Obitelj je uspjela zadržati dio posjeda do 1918., neke i do uspostave komunističkoga režima 1945., kao što su Martijanec (koji je vodila Elizabeta Vučetić) i Stubički Golubovec (koji su posjedovali potomci najstarije Levinove kćeri Alice Steeb). Kako je agrarna reforma poslije 1919. znatno suzila ulogu plemstva, poslije 1945. dovela je i do njihova potpunoga ekonomskoga zatiranja i označila svojevrsnu *damnatio memoriae* njihova postojanja, što je očito i kod Rauchovih.

Autorica potom raščlanjuje različite vidove svakodnevnice Rauchovih. Poput ostale vlastele, Rauchovi su najveći dio godine boravili su na svojim imanjima, što je predočeno u poglavlju *Život na vlastelinstvu*. Imanja su bila gotovo samoodržive cjeline sa stambenim i gospodarskim zgradama i s različitim proizvodnim pogonima (Lužnica i Stubički Golubovec). U upravljanju imanjima Rauchovi su se oslanjali na brojno osoblje na čelu s upraviteljem ili nadzornikom. I poslije 1848., pa i poslije 1918., zadržali su patronatska prava i obveze, sačuvavši utjecaj i u upravljanju mjesnim školama i crkvama. Reputaciju da okrutno i nadmeno postupaju sa seljacima (prednjačili su Ivan i njegov sin Pavao te Levin) donekle su popravili Steebovi (Hildegarde i sin joj Vuk).

Kako je i dolikovalo njihovu statusu, Rauchovi su osobitu pozornost posvećivali kulturi stanovanja (tako je i naslovljeno jedno poglavlje) pa su od kraja XVIII. stoljeća rezidirali u reprezentativnim zdanjima baroknoga i klasicističkoga stila. Autorica ukratko opisuje dvorce u Lužnici, Stubičkom Golubovcu i Martijancu, palaču u Zagrebu te, kao suprotnost im, vilu bana Pavla u Crikvenici. I mobilijar rezidencija je bio raskošan (1918. i naročito poslije 1945. mahom uništen i opljačkan). Pokazivao je tradicionalni ukus vlasnika pa se tako namještaj i predmeti stilski uglavnom protežu od baroka do historicizma, nema secesijskih predmeta. Konzervativni i tradicionalistički ukus Rauchovih razvidan je i iz obiteljskih portreta u ulju i grafika kojima su se, kao i druge plemićke, osobito velikaške, obitelji nastojali reprezentativno predstaviti (poglavlje *Vizualna prezentacija*). Od dostupnih fotografija, a najranije su iz 1850-ih, većina je neslužbenoga značaja, no detalji odaju elitni značaj fotografiranih osoba. U uskoj su vezi s velikaškom vizualnom samoprezentacijom i simboli časti pa se autorica u tako naslovljenom poglavlju zaustavlja na grbu, medalji koju je od Marije Terezije dobio Ivan i različitim počastima što su pripadale obitelji (samo je Daniel II. 1819. postao komornik Njegova Veličanstva, što ga je svrstalo u red dvorskoga plemstva). Naročitu je pozornost posvetila raskošnoj instalaciji Levina za bana u rujnu 1869., koja je i simbolički naglašavala čvrstu uniju s Ugarskom, ne i hrvatsku autonomiju.

Plemstvo je i u smrti potvrđivalo svoj socijalni status i prestiž pa ni Rauchovi nisu bili izuzetak (poglavlje *Kultura smrti*). Od XVIII. stoljeća pokapani su u crkva-ma (Marija Gorica, Pušća, Donja Stubica, u Zagrebu u Sv. Marku i katedrali). Mnoge njihove grobnice nisu sačuvane ni primjereno obilježene, u čem autorica vidi *damnatio memoriae* Rauchovih i u smrti. Tako je nekadašnja reprezentativna obiteljska grobnica u Pušći, izgrađena 1890. i oskvrnuta i opljačkana 1940., zatrpana te i danas obilježena tek pločom s križem i natpisom »obitelj barun Rauch«.

Dobrodošao prilog središnjemu tekstu su *Izabrani dokumenti*, u kojima autorica donosi i komentira prijepise različitih imovinsko-pravnih spisa (oporuke, kodicili, zapisnici iz parnica) i spise političkoga karaktera. Nakon *Zaključka* slijede popis izvora i literature, popis kratica, sažetak na engleskom jeziku, rodoslovlje, kazalo imena, popis ilustracija i ilustracije (za čitatelja bi bilo svrhovitije da su ilustracije uz tekst koji ih analizira ili spominje) te bilješka o autorici. Ovom je studijom popunjena tematska praznina u hrvatskoj historiografiji. Za nadati se da će pokazati put studija-ma i o drugim plemićkim i velikaškim obiteljima.

PAULINA RADONIĆ VRANJKOVIĆ